

BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY CÁC GIÁ TRỊ DI SẢN VĂN HÓA KHU DI TÍCH TÒNG LỆNH, XÃ TRƯỜNG GIANG, HUYỆN LỤC NAM

Ngô Văn Trụ

Khu di tích lịch sử văn hóa đình, chùa Tông Lệnh, xã Trường Giang, huyện Lục Nam là khu di tích nằm ở bờ trái sông Lục Nam, đối diện với khu di tích đền Bồng Lai, đền Cầu Từ thuộc xã Phượng Sơn, huyện Lục Nam, tỉnh Bắc Giang. Trong khu di tích này còn phải kể tới một di tích nữa, tuy không lớn đó là đền thờ Thánh Mẫu, nằm cách khu đình, chùa Tông Lệnh chừng 300m về phía Bắc.

Đình Tông Lệnh, đền Thánh Mẫu là hai di tích tôn thờ các nhân vật thời Lý. Đó là Bình Dương công chúa, Thiên Thành công chúa, Thụy Thiên công chúa, Yên Hoa công chúa và thành hoàng là tướng quân Vũ Thành.

Về các nhân vật thời Lý trên vùng đất Châu Lạng, sách *Việt sử lược* thời Trần có chép như sau:

“Năm Kỷ Ty, hiệu Thiên Thành năm thứ 2 (1029) cho Châu Mục Lạng, Châu Thân Thiệu Thái lấy công chúa Bình Dương” (trang 78)-

“Năm Bình Ngô, hiệu Chương Thánh Gia Khánh năm thứ 8 (1066). Con trai công chúa Bình Dương là Thân Đạo Nguyên lấy công chúa Thiên Thành”.

Sách *Đại Việt sử ký toàn thư*, tập 1 chép: “Tháng 11 (năm 1147) nhà vua làm nhà cho công chúa Thụy Thiên ở Châu Lạng” (trang 336).

Năm Mậu Thìn (Đại Định) năm thứ 9 (1148) mùa hạ “công chúa Thụy Thiên về Châu Lạng”. Người có công và được thờ tại đền Hả: Thánh Di Thụy Thiên công chúa Lý Thị Dực hiệu là Văn Thần Vị.

Về chính sử còn ghi: Bình Dương công chúa là con gái Lý Thái Tông gả con cho phò mã Thân Thiệu Thái (con của phò mã Thân Thừa Quý). Công chúa Thiên Thành, thái dương, thái trưởng công chúa là con vua Lý Thánh Tông gả cho Thân Đạo Nguyên (Thân Cảnh Phúc).

Việc nhà vua làm nhà cho công chúa Thụy Thiên lấy ai và vì sao lại như vậy trong chính sử và dã sử không thấy ghi, rồi sau đó một năm công chúa Thụy Thiên về ở Châu Lạng. Đây là vấn đề cần nghiên cứu tiếp.

Ngoài đền Từ Hả và đình chùa Tông Lệnh thì dọc lưu vực sông Lục Nam, từ Biển Động trở xuống tới Lục Đầu, vòng sang ngang tới Lũ Phú (Xuân Đám), Yên Dũng đều có nơi thờ phụng các vị nêu trên. Riêng công chúa Thụy Thiên lại được thờ ở một ngôi đình thuộc xã Phi Mô, Lạng Giang.

Cả ba vị công chúa: Bình Dương, Thiên Thành và Thụy Thiên đều ghi trong sổ cúng cơm vào ngày 29 tháng 10 ở đình Tông Lệnh (xã Trường Giang, huyện Lục Nam) và đền Hả (xã Hồng Giang, huyện Lục Ngạn). Ngày 29 tháng 10 là ngày giỗ chung cho tất cả các công chúa và tướng quân Vũ Thành.

Như thế, có thể thấy rằng: Châu Lạng ngày trước chính là vùng lưu vực sông Lục Nam và sông Thương, sông Cầu, mà vùng sông Lục Nam là chính.

Thần tích ghi quê chồng công chúa Thiên Thành ở thôn Tông Lệnh (nay thuộc xã Trường Giang) sau chuyển sang bờ sông bên kia cư trú ở khu vực Cầu Từ, xã Phượng Sơn, huyện Lục Ngạn. Ở đó có dựng lên một cung Bồng Lai để ở.

NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG

Năm 2007, 2009 Bộ Văn hóa Thể thao và Du lịch ra Quyết định cho tỉnh Bắc Giang khai quật địa điểm Cầu Từ với sự tham gia của Viện Khảo cổ học. Qua hai đợt khai quật thăm dò khảo cổ học năm 2007 và năm 2009 đã xác định ở thôn Cầu Từ, xã Phượng Sơn một dinh thự thời Lý có qui mô lớn. Các dấu tích phát hiện được so với dấu tích thời Lý ở Hoàng thành Thăng Long đều tương tự như nhau. Đây là một di tích quý hiếm trong kiến trúc thời Lý và là một trong nhiều dinh thự dành cho các quý tộc thời Lý ở các địa phương. Các nhà khảo cổ đã khẳng định đây là loại hình kiến trúc Phủ Đệ thời Lý ngoài thành Thăng Long. Loại hình kiến trúc Phủ Đệ duy nhất còn lại đến hôm nay. Trong những di vật thời Lý phát hiện ở khu vực Cầu Từ có loại gạch có niên đại 1057 đề dòng chữ Hán "Lý Gia Đệ gạch vỉa hoa chanh, móng trụ, ngói ống trang trí hoa văn cánh sen, đồ gốm men, đồ sành... Điều đó đã xác định Tông Lệnh, Phượng Sơn, Đông Hưng, Đông Phú... là vùng đất cư trú của các công chúa nhà Lý cùng chồng con và cư dân nơi đây.

Ở Tông Lệnh đã phát hiện tầng chân cột chạm cánh sen thời Lý, ở khu vực chùa Tông Lệnh. Đình, chùa Tông Lệnh tọa lạc liền nhau theo bố cục "tiền thân hậu phật" (đình trước - chùa sau). Chùa Tông Lệnh đã mất, nhân dân xây lại 3 gian nhỏ để thờ phật. Ở đây còn bốn bia đá xanh "hậu phật" niên đại thời Nguyễn cùng một chân tảng hoa sen.

Đình Tông Lệnh bố cục hình chữ "đinh" (J), 5 gian tiền đình, 3 gian hậu cung (5 gian tiền đình mới làm lại đơn giản, 3 gian hậu cung còn nguyên bộ khung lim kiến trúc thời Lê). Trong đó có đồ thờ tự các vị nhà Lý. Đền Thánh Mẫu nhỏ, trở cửa đầu đốc, thờ công chúa Thiên Thành là chính. Trong chỉ có ban thờ và nôi hương gốm.

Hàng năm vào ngày 06, 07 tháng Giêng dân làng Tông Lệnh tổ chức lễ hội ở đình và bãi hội. Vào ngày đó dân làng rước ngai, kiệu, nôi hương, đồ thờ tự ra bãi hội cách đình khoảng 700m, bên bờ sông Lục Nam làm hội.

Ở bãi hội là một sốc ruộng, người ta dựng một cái rạp để kiệu thờ và tế lễ ở đó và một cái

rạp nhỏ nữa có làm sàn cao để các vị tổ chức tế thần Nông, cầu đảo.

Hội Tông Lệnh rất đặc sắc, độc đáo. Trong lễ hội diễn ra có tế lễ, sau tế lễ là các trò diễn như:

1. Diễn tích đánh trận của nhà thánh.
2. Trình diễn nghi thức Ai Lao tiến tượng. Chiêm thành cống thóc lúa, kim ngân.
3. Tế thần nông.
4. Trình diễn xuống đồng đầu năm.

- Về diễn tích đánh trận: Dân làng chọn trai đình chia làm hai phe - phe quân ta, phe quân địch. Phe quân ta mang súng lệnh (bằng tre trong có chất nổ) đi tuần quanh rạp kiệu thánh. Thình thoảng lại dúi bụi nhùi rơm đốt súng lệnh. Ý là đi tìm giặc đánh. Quân giặc ăn mặc xộc xệch xuất hiện, hai bên giáp lá cà, lấy đất cày tấn công nhau, quân giặc thua chạy. Quân và dân ta đuổi theo và kết thúc cuộc trận có lễ khao quân bằng bánh bồng, cơm nắm. Đây là tích do thánh mẫu bày lại để xem chiến cuộc xưa thế nào, xét ta thắng hay thua? Dĩ nhiên là con trai thánh mẫu thắng.

- Về trình diễn nghi thức tích Ai Lao tiến tượng, Chiêm Thành cống thóc lúa, kim ngân.

Ta biết thời Lý có quan hệ với nước Ai Lao (Lào) và Chiêm Thành (miền văn hóa Chăm của Việt Nam ngày nay). Nước Lào (Ai Lao) thần phục nước Việt từ lâu và không gây hấn xung đột. Nước này với nhiều tên gọi là nước Vạn Tượng, quà biếu vua Lý không gì bằng voi, voi vừa để cưỡi, vừa để kéo hàng, vừa để đánh trận rất tốt. Còn Chiêm Thành hay đem thuyền chiến, quân đội xâm chiếm Đại Việt. Thời Lý, vua Lý đã từng đem quân chinh phạt và buộc Chiêm Thành phải thần phục. Vùng này có nhiều sản vật nhưng lúa thì có nhiều giống lúa nước, lại nhiều vàng bạc. Sử cũng ghi Chiêm Thành dâng lên vua nhiều giống lúa mới.

Cho nên, ở Tông Lệnh diễn tích Ai Lao tiến thượng - Chiêm Thành cống thóc lúa cũng có lý và độc đáo. Để làm được tiết mục này, dân chọn ba vị mặc áo dài the, khăn xếp. Hai vị đóng làm voi, một vị cưỡi voi. Để có voi, một vị cởi áo dài ra và mặc ngược lại: Hai tay áo làm tai voi ve vẩy, thân sau làm vòi thũng thũng. Người làm

NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG

thân voi bám vào vai người trước và cho một người cưỡi lên, một đôi voi như thế tiến vào trình dâng thánh mẫu.

Dân lại chọn ra một đội bốn người, hai nam và hai nữ mặc áo quần, mũ dép theo kiểu trang phục Chăm. Đội mâm lúa giống, đội mâm kim ngân cùng theo voi vào rạp làm lễ.

Nghi thức này là hình tượng hóa sự kiện lịch sử vào trong lễ hội, rất xúc tích, độc đáo.

- **Về nghi thức tế thần nông:** Dân chọn ra một số trẻ nhỏ cỡi trâu ngồi ở dưới rạp tế thần Nông đóng giả làm ếch nhái. Lại chọn ra một quan viên lên sân làm lễ tế thần Nông. Tế xong vẩy nước ra 4 phía xung quanh làm mưa, lúc này trẻ nhỏ ở dưới rạp giả tiếng ếch kêu "ộp, ộp, oạp..."

- **Về nghi thức xuống đồng đầu năm:** Dân chọn ra một đội thanh niên cả nam lẫn nữ, người thì vác cày, người thì vác búa, người thì đòn gánh thúng mủng, người thì cuốc, liềm... đi từ khu vực rạp thánh ra sân hội. Ở đó, khi vị quan viên tế thần Nông xong, vẩy nước làm mưa thì tổ chức cày, bừa nghi thức rồi tổ chức cấy lúa, trong lễ có hát hò các bài hát dân gian. Sau lễ này thì theo tục lệ, các nhà trong làng hôm sau bắt đầu xuống đồng đi làm. Đây cũng là một tục cổ, duy nhất còn lại ở Bắc Giang.

Nhìn tổng quan: Về di tích ở Tông Lệnh có thể nói, nó vừa có ý nghĩa lịch sử, lại vừa có ý nghĩa văn hóa. Trong một lễ hội các nghi thức như trên cho thấy sức khái quát ở đây rất cao. Ở Bắc Giang chưa có nơi nào như thế.

VỀ CÔNG TÁC BẢO TỒN KHU DI TÍCH Ở TÔNG LỆNH:

Ngành Văn hóa Thể thao và Du lịch tỉnh đã tổ chức điều tra, nghiên cứu về các giá trị văn hóa ở khu di tích này và đã tiến hành lập hồ sơ: Xét, xếp hạng khu di tích; cấp kinh phí chống xuống cấp cho ngôi đình sau đó sẽ khôi phục lại tòa tiền đình và ngôi chùa thành một khu có các công trình hoàn chỉnh; nghiên cứu về lễ hội Tông Lệnh và biên tập, biên soạn, in trong tập lễ hội Bắc Giang; phối hợp với Viện Văn hóa - Nghệ thuật (Bộ VHNT) thực hiện trưng trình bảo tồn lễ hội Tông Lệnh năm 2006.

VỀ CÔNG TÁC PHÁT HUY CÁC GIÁ TRỊ KHU DI TÍCH:

Công tác bảo tồn và phát huy các giá trị khu đình, chùa, Tông Lệnh, xã Trường Giang trong thời gian qua đã được các cấp, các ngành quan tâm làm tốt, góp phần tích cực vào việc thực hiện chủ trương chính sách của Đảng, pháp luật của Nhà nước. Đây là một khu di tích có tính chất đầu mối trong những di tích liên quan đến nhà Lý trên đất Bắc Giang. Do đó, các cấp, các ngành cần quan tâm hơn nữa trong việc tiến hành đào thám sát, khai quật khảo cổ học, phục hồi các di tích đã mất và làm lại những công trình đã làm nhưng chưa đạt, biên soạn tập sách về lễ hội Tông Lệnh để lưu truyền... có như thế thì mới bảo tồn và phát huy được các di tích lịch sử thời Lý nói riêng, các di tích lịch sử nói chung./

PHONG TRÀO THI ĐUA YÊU NƯỚC... (Tiếp trang 6)

Thủ tướng Chính phủ tặng 89 Bằng khen cho 61 tập thể và 28 cá nhân; UBND tỉnh tặng Cờ thi đua cho 200 tập thể; Chủ tịch UBND tỉnh tặng Bằng khen cho 2.330 tập thể và 1.873 cá nhân... đó là những phần thưởng và danh hiệu cao quý mãi mãi là nguồn cổ vũ, động viên các thế hệ, các tầng lớp nhân dân vươn lên hoàn thành nhiệm vụ. Phát huy những kết quả và thành tích đã đạt được trong phong trào thi đua 5 năm qua, để kinh tế - xã hội của tỉnh Bắc Giang phát triển nhanh và bền vững, công tác thi đua khen thưởng trong giai đoạn mới cũng đang được tỉnh Bắc Giang tập trung hướng tới. Cổ thể khẳng định từ phong trào thi đua yêu nước đã khơi dậy sức mạnh tinh thần cho công cuộc kiến thiết xây dựng Bắc Giang giàu đẹp. Với những thành tựu kinh tế - xã hội to lớn đạt được từ phong trào thi đua yêu nước những năm qua sẽ là điều kiện, tiền đề để Bắc Giang vững bước trên con đường phát triển./